

ABRAHAM KUYPER, NY-CALVINISMEN OG KIRKELIVET I HOLLAND

Sognepræst, cand.theol. Martin Boje Christensen

Siden 1500-tallet har den Reformerte Kirke sat et afgørende præg på det hollandske folk og dets historie. En af de markante skikkelser i kirkens historie og i Hollands historie i det hele taget er teologen, præsten, chefredaktøren og politikeren Abraham Kuyper (1837-1920). Hans teologi og politiske tænkning diskuteres stadig og er grundlaget for den såkaldte »ny-calvinisme«, der har inspireret kirker i både Holland, Skotland og ikke mindst USA helt til nutiden.

Kirkebesættelse

Abraham Kuyper var et menneske med mange talenter og en utrolig energi, og hans engagement varede hele livet. En af de mest kendte historier om ham fandt sted i hjertet af Amsterdam. Byens landskendte 1400-tals kirke, Nieuwe Kerk, har en prominent plads. Den ligger på Damtorvet ved siden af kongeslottet og bruges af den kongelige familie i Holland. Her er landets konger og dronninger blevet indsat siden 1815, og under kirkens gulv er

flere af landets berømte sønner begravet. Den reformerte Kirke i Holland, *Nederlandse Hervormde Kerk*, havde i 1800-tallet status af nationalkirke, og kirkens regionale råd i Amsterdam, det såkaldte »classis«, havde det overordnede ejerskab af Nieuwe Kerk.¹

Uden for Nieuwe Kerk så de, der var tidligt oppe den 6. januar 1886, en gruppe mænd med målbevidste skridt. Man kunne genkende parlamentsmedlem, chefredaktør og medstifter af det nyligt oprettede »Frie Universitet« i Amsterdam, Abraham Kuyper. I den kolde morgendæmring kunne man også få øje på Frederik Rutgers, professor i kirkeret ved samme universitet og Alexander Lohman, hans kollega, samt Theo Heemskerk, søn af landets indenrigsminister og selv kommende premierminister. Med dem fulgte lederen af landets calvinske fagforening tillige med en af de ældste ved Amsterdams menighedsråd. De to sidste var håndværkere og medbragte en sav.

De blev mødt af nogle vagter uden for kirken, som straks sendte bud efter politiet. Kirkens regionale råd havde ladet kirkens låse udskifte og vagter opstille, fordi man forudså netop den konfrontation, som nu var under opsejling.

Da politiet ankom, blev deres beføjelser øjeblikkeligt underkendt af den juridiske delegation, som havde sikret sig med aftaler højere oppe i ordensmagtens hierarki. Derfor blev det kun døren ind til kirkens menighedsrådslokale, som denne morgen blev udsat for vold, idet håndværkerne savede et felt ud i fyldningsdøren, så delegationen kunne skaffe sig adgang til kirken og dens dokumenter og nøgler. Abraham Kuyper og hans venner havde nu sikret sig kontrol over kirken. Studenter fra byens Frie Universitet holdt vagt døgnet rundt bevæbnede med køller, og den spektakulære kirkebesættelse fortsatte året ud.

Historien blev kendt som »panel-episoden« på grund af det udsavede panel i døren, og den gav genlyd over hele landet og blev den mest dramatiske, men også mest kontroversielle del af Abraham Kuypers kamp for en kirkereform.

Hvordan var det kommet så vidt? Hvad var disse mænds anliggende?

Neo-calvinisme. Kirkekampen

Kuyper ville tilbage til en ægte og oprindelig calvinisme, som han fandt hos den protestantiske kirkefader Jean Calvin (1509-1563) og i Dordrecht-synodens bestemmelser. Kirkemødet i Dordrecht 1618-19 omfattede hele den daværende, internationale reformerte kristendom, og mødets bestemmelser blev toneangi-

vende for kirken i flere hundrede år efter. Samtidig var der hos Kuyper og hans tilhængere en stærk utilfredshed med de kommissioner og bestyrelser, som havde magten i kirken og blev støttet af staten, og som i Kuypers øjne repræsenterede en liberal, modernistisk teologi. Denne statslige topstyring af kirken var i Kuypers øjne en grov krænkelse af kirkens integritet og egenart (Blei 2001, 19ff; 28). Den hollandske kirke var siden 1500-tallet bygget op i religiøs og politisk kamp for frihed og ligeværdighed. Selve ånden i reformert kristendom stred derfor mod ethvert kirkeligt hierarki eller statsstyre.

I løbet af 1800-tallet var den hollandske reformerte kirke ganske rigtigt blevet stadig mere statsstyret til stor fortrydelse for en del af landets calvinske menigheder. Uden de reformerte menigheders samtykke indførtes i 1816 en kirkeordning, som gav kirken en helt ny struktur. Bestyrelser på flere niveauer dominerede kirkeledelsen. Bestyrelsernes medlemmer var udpeget af staten, men havde ikke kirkelig eller teologisk indsigt til at vurdere eller træffe beslutninger om tros spørgsmål (Koffeman 2001, 75). Kirke og stat var i princippet adskilt, men staten ønskede efter 1815 i oplysningstidens ånd, at landets reformerte kirke skulle virke for statens vel og fremme idealerne om tolerance, dyd og god moral og kultivere kærlighed til konge og fædreland (Blei 2001, 19ff; 28).

Mod 1800-tallets slutning traf regeringen bestemmelse om, at al støtte til religiøse skoler og lærestalter skulle afvikles. Både protestantiske og katolske skoler blev frataget statslige midler. Også

præsteuddannelserne skulle foregå på de ikke-religiøse universiteter. Abraham Kuyper og hans venner organiserede med stor dygtighed en folkelig protestbevægelse, som stillede krav om, at alle religiøse skoler og institutioner skulle nyde samme rettigheder og tilskud som de statslige. Kuyper var overbevist om, at calvinismen med dens formelle institutioner og sammenhængende og omfattende teologiske system tillige med dens stramme organisation havde de afgørende svar på tidens åndelige og religiøse krise. I sin kritik af statsmagten lagde Kuyper ikke fingrene imellem: »Our future preachers shall henceforth be taught the core of theology, namely dogmatics ... by men whose mindset for years already has deliberately sought to eradicate and ridicule the confession of the divine authority of Holy Scripture, of God's Triune Being, of the divinity of the Son, of the personality of the Holy Spirit, and of atonement through the blood of the Lamb. ... May this be passively indulged?» (Bratt 2013, 119).

Som en konsekvens heraf oprettede Kuyper og hans venner i 1880 Amsterdams »Frie Universitet«, bundet til en ortodoks, calvinsk kirketradition. Kuyper blev universitetets første rektor og underviste i teologiske fag. Trods sin spæde begyndelse indtager universitetet i dag en fremtrædende plads blandt de hollandske universiteter, men har i betydeligt omfang forladt sin strengt ortodoks-calviniske profil og åbnet sig for studerende med mange slags baggrunde (Vrije Universiteit 2021).

Kuypers kirkekamp kan beskrives som kampen for den sande og rene kirke. Det

gælder i en sådan grad, at der i hans teologiske tænkning er tilløb til donatisme, der som en skjult understrøm har præget hans bevægelse lige siden (Koffeman 2001, 77). I det hele taget er Kuypers tænkning præget af antagonismer. Hans ekklesiologi tager sit udgangspunkt i det modsætningsforhold, som han ser mellem en kristen og en ikke-kristen opfattelse af verden, som igen udspringer af den grundindstilling, hvert enkelt menneske tager. Kuyper ser et afgørende modsætningsforhold mellem klassisk, kristen tro og det spirituelle liv, der henter sit indhold i moderniteten. Kirken lever således på en kamplads og er kaldet til at sætte sit eget israelitisk-kristne antropologiske og etiske verdensbillede op imod samtidens hedenske, humanistiske og æstetiske verdenssyn. Med Guds hjælp vil kirken sejre i den kamp (Koffeman 2001, 82). Sådan trækker Kuyper bestandig grænser mellem kirken og de sande kristne på den ene side og den omgivende verden på den anden side.

Kuyper bestred med stor lidenskab, at man i det hele taget kan tale om en national kirke: Kristi kirke har en identitet, som er åndelig. International, ikke national. Kirken er først og fremmest den lokale menighed, som består af dem, der tror, af dem, der er indpodet i Kristus, som bøjer sig for ham, lever af hans ord og lyder hans bud: »The church is the congregation of the believers. By their faith, in their confession, they are members of the Body of Christ, which is: the Church. So, the church cannot but consist of those who are incorporated in Christ, who bow

to him, live with his word, obeying his orders« (Blei 2001, 36).

Baggrunden for besættelsen af Nieuwe Kerk i 1886²

Konfrontationen med den etablerede kirke, som kulminerede i januar 1886 med besættelsen af Nieuwe Kerk i Amsterdam, tog sin begyndelse i 1882. Kuyper vendte da som præst efter seks år tilbage til Nieuwe Kerk i Amsterdam og begyndte på en serie af foredrag, og ude i landets provinser genlød hans kritik af, at teologiske studenter fra hans nystiftede, konservative Frie Universitet ikke kunne få deres eksamener anerkendt af den officielle kirke og dermed ikke få præstestillinger. I april 1883 mødte 222 delegerede (herunder 70 præster) op fra hele landet for at planlægge nye tiltag og aktioner. De sympatiserede med Kuypers sag, og i virkeligheden blev det begyndelsen på en ny kirkedannelse.

Kuyper organiserede sine tilhængere i Amsterdam, som fik flertal i menighedsrådet ved Nieuwe Kerk. De tre tilbageværende »modernistiske« præster ved Nieuwe Kerk blev overvåget kritisk af dertil udpegede mænd, man anerkendte ikke disse præsters konfirmationsundervisning, og konfirmanderne kunne dermed ikke blive konfirmeret. De tre præster appellerede deres sag til provinssynoden, som gav dem medhold, men Kuyper og menighedsrådet appellerede til general-synoden, som imidlertid tilsluttede sig provinssynodens støtte til de tre præster.

Imidlertid havde føromtalt Rutgers fundet ud af, at kirkens statutter gav hjemmel til, at det lokale menighedsråd

kunne tiltage sig ganske frie beføjelser over kirkens ejendom og yderligere, at i tilfælde af uoverstigelige modsætninger i menighedsrådet ville kirkens ejendomme tilhøre dem, der havde samme standpunkt som kirkens oprindelige konfessionelle profil og grundlag, og som derfor var de rette juridiske arvtagere. Det officielle, regionale råd, »classis«, forlangte herefter, at Kuyper og menighedsrådet tilbagekaldte deres beslutninger om at overtage kirken som ejendom. I flere på hinanden følgende møder, der gjorde åbenlyst vold mod al rimelig forretningsgang, besluttede classis til sidst 4. januar 1886 at afsætte de rådsmedlemmer og præster, som fulgte Kuyper. I alt 80 mænd. To dage efter fulgte så besættelsen af kirken som omtalt. Hvis Kuypers kirkebesættelse kunne kritiseres for at være en irregulær magtdemonstration, kunne Kuyper anklage sine modstandere i »classis« for det samme.

Der var uro flere steder i landet, i den lille by Kootwijk blev den første teologiske kandidat fra Kuypers Frie universitet, en ung mand ved navn J.H. Houtzagers, indsat som præst i kirken uden om de kirkelige myndigheder, der sammen med to politifolk ganske vist mødte op for at forhindre indsættelsen, men kom for sent: Menigheden havde efter råd fra Kuypers søn Herman begyndt gudstjenesten og indsættelsen af Houtzager en time tidligere end annonceret.

Kuyper og hans ligesindede blev i juli 1886 suspenderet fra deres præstestillinger og menighedsrådsmedlemmerne afsat, i alt 74 mænd. Kuyper indkaldte til en »kirkekonference« i Amsterdam i

januar 1887, som blev udgangspunkt for dannelsen af en ny, reformert kirke, som spaltede sig ud fra den statsstøttede reformerte kirke og fik navnet »De reformerte kirker i Nederland«, *Gereformeerde Kerken in Nederland*, idet 150 af landets 1350 menigheder, 180.000 medlemmer og ca. 80 præster fulgte Kuyper. I 1888 fastslog Nederlandenes højesteret endegyldigt, at Kuyper og hans netværk var et nyt og uafhængigt fællesskab og altså ikke den legitime åndelige arvtager til den hollandske kirke og dens kirkebygninger, som Kuyper havde hævdet. Flere af Kuypers nærmeste venner og samarbejdspartnere forlod ham, således Philip Hoedemaker, Kuypers kollega på Det frie Universitets teologiske fakultet, som havde samarbejdet med ham i mange år. Hoedemaker iværksatte ligefrem en kampagne mod Kuyper i den hollandske presse, der blev beskrevet som »continuous, hateful, and mean-spirited« (Bratt 2013, 162).

Søjlerne³

Abraham Kuyper fortsatte imidlertid sit virke på mange fronter med uformindsket energi. Han gjorde fælles sag med landets katolske kirke i sin kamp for at få religiøse institutioner og læreanstalter gjort ligeberettigede med de statslige. Denne kamp lykkedes og resulterede i en opdeling af det hollandske samfund i »søjler«. Befolkningen afgrænsede sig i lukkede samfundsgrupper: En katolsk, en protestantisk, en socialistisk og en politisk-liberal gruppe eller »søjle«. Hver gruppe opbyggede sin egen sociale organisation, som omfattede egne kirker, politiske partier, aviser, skoler, universiteter, fagforenin-

ger, sportsklubber, spejderkorps og andre ungdomsklubber. Kuyper ses ofte som chefideologen bag denne ejendommelige, men gennemgribende udvikling i det hollandske samfund, en opdeling, som først for alvor begyndte at bryde sammen efter 2. Verdenskrig.

Abraham Kuyper var i mange år selvskreven leder af »Det Anti-Revolutionære Parti«, som i et opgør med arven fra den franske revolution så det som en hjertesag at fremme ortodoks calvinsk tro og religiøsitet i det hollandske samfund. Han var i en årrække medlem af det hollandske parlament og nåede sin højeste politiske post som landets premierminister i årene 1901-1905. Kuypers evne til at præsentere den calvinske kristendom som et logisk og sammenhængende system har ligesom hans store evner som skribent og retoriker gjort ham til en af de mest indflydelsesrige reformerte teologer i nyere tid (Blei 2001, 39).

En mand med en mission

Abraham Kuyper havde en mission i livet. I anledning af 25-års jubilæet for dagbladet *De Standaard*, for hvilket han selv var chefredaktør, holdt han en festtale, som han afsluttede med følgende digt om sit livs bestemmelse (Himes 2015, 2-4):

For me, one desire rules my life
 One urge drives soul and will...
 It is to re-establish God's holy ordinances
 In church and home, in state and school,
 Regardless of the world's protestations,
 For the benefit of the nation.
 It is to engrave those divine ordinances,
 To which Word and Creation witness,

So clearly on the nation
That once again it bows its knee to God.
(Himes 2015, 3-4)

Noter

- 1 Til det følgende se fremstillingen hos James D. Bratt 2013, 149ff.
- 2 Til dette afsnit se James D. Bratt 2013, 158ff.
- 3 Til dette afsnit se Karel Blei 2001, 44.

Litteratur

Blei, Karel. 2001. »The Church: National and Universal – On the Ecumenical Relevance of National Church Structures«. I *Of all Times and of all Places: Protestants and Catholics on the Church Local and Universal*, 19-48, redigeret af Leo J Koffeman og Henk Witte. Meinema.

Bratt, James D. 2013. *Abraham Kuyper: Modern Calvinist, Christian Democrat*. Grand Rapids: Eerdmans.

Himes, B. H. 2015. »For a Better Worldliness: The Theological Discipleship

of Abraham Kuyper and Dietrich Bonhoeffer«. Doktordisputats. Vrije Universiteit Amsterdam. <https://research.vu.nl/ws/portalfiles/portal/42154285/complete+dissertation.pdf> (set d. 16. december 2021)

Koffeman, Leo J. 2001 »The Urge for Unity – Local and supralocal church in the Dutch reformation«. I *Of all Times and of all Places: Protestants and Catholics on the Church Local and Universal*, 69-94, redigeret af Leo J Koffeman og Henk Witte. Meinema.

Vrije Universiteit. 2001. »Vrije Universiteit Amsterdam's Educational Vision. June 2021«. <https://assets.vu.nl/d8b6f1f5-816c-005b-1dc1-e363d-d7ce9a5/b6740118-9b06-49f1-a0ae-1ae613d32215/Educational%20vision%202021.pdf> (set september 2021).

Forfatter

Martin Boje Christensen
mbc@km.dk